

JUSTYNA SZULICH-KAŁUŻA

SEMANTYCZNE I WIZUALNE MODELE „NOWEGO OJCOSTWA”
UPOWSZECHNIANE W PUBLIKACJACH
„PRZEKROJU” I „POLITYKI”

WPROWADZENIE

W debatach publicznych coraz częściej spotykamy określenia „nowych”, „nowoczesnych”, „aktywnych” i „zaangażowanych” ojców. W warunkach nowoczesnej i późno nowoczesnej refleksyjności jednostki przestają być wyłącznie wykonawcami społecznych przepisów, zaleceń i scenariuszy – powinny nawzajem uzgadniać swoje zachowania i układać wzajemne relacje¹. Zachodzi proces odchodzenia od regulacji instytucjonalnych, narzucanych na podstawie np. tradycji, religii, władzy, autorytetu, czy hierarchicznego podporządkowania do relacji opartych na negocjacjach, w których najbardziej liczą się własne doświadczenia i przeżycia. Zgodnie z tą tendencją zmienia się obraz i zachowania współczesnych ojców. Ich życie staje się otwartym polem na nowości i negocjacje na każdym polu aktywności, zwłaszcza rodzinnym. Swoje społeczno-kulturowe role mogą kształtować wedle własnych preferencji i upodobań. Postrzegają otaczającą rzeczywistość poprzez teksty kultury, niezwykle pojemną kategorię obejmującą wszelkie współczesne wytwory kultury – zróżnicowane, nieprzewidywalne, w ogromnej liczbie medialne, zarówno językowe, jak i wizualne. Przypisuje się im rolę kreatywną i projekcyjną w kształtowaniu opinii i przekonań o otaczającej rzeczywistości.

Dr hab. JUSTYNA SZULICH-KAŁUŻA, prof. KUL – Instytut Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II; adres do korespondencji: Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: justyna.szulich-kaluza@kul.pl

¹ K. DZWONKOWSKA-GODULA, *Tradycyjnie czy nowocześnie? Wzory macierzyństwa i ojcostwa w Polsce*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2015, s. 75.

W opracowaniu przyjmuję dwa podstawowe założenia. Po pierwsze – współczesne teksty kultury oferują instrumentarium językowo-wizualne na określenie przemian zachodzących w społeczeństwie, oraz po drugie – teksty kultury wpisują się w założenia determinizmu językowego i hipotezę Edwarda Sapira i Benjamina Lee Whorfa głoszącą, że myśl zwerbalizowana wyprzedza sferę zachowań i działania². Podobnie wizualne postrzeganie rzeczywistości generuje nowe formy percepcji, nową składnię myślenia i wrażliwości. Medialnie zapośredniczony obraz stanowi nie tylko informację o rzeczywistości, ale przede wszystkim jej wzorzec. Zazwyczaj komunikat wizualny zawiera kulturowo uwarunkowane wytyczne, dotyczące sposobu prezentowania treści, które składają się na wzór wizualnej rzeczywistości społecznej³.

Zasadniczym tematem niniejszego opracowania jest próba odtworzenia semantycznych i wizualnych modeli nowego ojcostwa kreowanych w dyskursie medialnym na przykładzie dwóch wybranych tygodników opiniotwórczych: „Przekroju” i „Polityki”. Wymienione tygodniki potraktowałam jako źródło tekstów kulturowych, o sile kreacyjnej rzeczywistość społeczną⁴. Uznałam je za tekstowo-wizualne reprezentacje wartości, atrybutów i wzorów zachowań indywidualnych oraz zbiorowych. Wybór tygodników do analiz szczegółowych podyktowany był przede wszystkim ciągłością ich ukazywania się. Wymienione tytuły można określić mianem prasowych łączników między poprzednim i obecnym ustrojem społeczno-politycznym (pierwszy numer tygodnika „Przekrój” ukazał się 15 kwietnia 1945 roku, a „Polityki” – 28 lutego 1957 roku). Publikacje wybrane do analizy pochodzą z dwóch dziesięcioletnich czasookresów sprzed i po 1989 roku, dzięki temu możliwe będzie scharakteryzowanie kształtującego się medialnego wzoru nowego ojcostwa za pomocą środków językowych i wizualnych w kontekście przemian społecznych, politycznych, ekonomicznych i prawnych zachodzących w naszym społeczeństwie. Pierwszy okres obejmuje lata 1979-1989, drugi lata 1999-2009.

² B.L. WHORF, *Język, myśl, rzeczywistość*, tłum. T. Hołówka, Warszawa: PIW 1982, s. 6.

³ Zob. G. KRESS, T. VAN LEEUWEN, *Reading Images. The Grammar of Visual Images*, London–New York: Routledge 2006, s. 43.

⁴ Tomasz Goban-Klas podkreśla, że media w dużym stopniu kreują rzeczywistość społeczną, ustalają modele, normy i standardy zachowań (T. GOBAN-KLAS, *Media i komunikowanie masowe. Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i internetu*, Warszawa–Kraków: Wydawnictwo Naukowe PWN 1999, s. 114).

1. „NOWE OJCOSTWO” JAKO KONSTRUKT TEORETYCZNY

Na przestrzeni wieków zmieniały się poglądy, postawy i regulacje prawne dotyczące ojcostwa, zmieniał się zakres i sposób opieki ojców nad dziećmi. W żadnym jednak z okresów nie skumulowało się tyle wątpliwości i zastrzeżeń co do istoty oraz cech konstytuujących role ojców, z jakimi przychodzi im się zmierzyć współcześnie. Pojawiają się głosy, że jeszcze nigdy nie istniały tak duże społeczne wymagania względem ojców, dotyczące ich stopnia zaangażowania się rodzinnego oraz zbliżenia do własnych dzieci⁵. Zjawisko „profesjonalizacji” czy inaczej: „ekspertyzacji” ojcostwa i utraty jego naturalnego charakteru dodatkowo podnoszą jakościąową poprzeczkę pełnienia roli ojca: „Bycie tatą jak każda dziedzina życia wymaga rzetelnej wiedzy i pracy nad własną osobowością”⁶. Wokół pełnienia roli ojca powstaje szeroki dyskurs poradnikowy, obejmujący wydawnictwa książkowe, czasopiśmiennictwo, programy radiowe i telewizyjne, poradniki w nowych mediach, kursy i szkolenia⁷. Czy „nowe ojcostwo” stopniowo stanie się rolą heroiczną i niebotycznie trudną, skutkującą tym, że mężczyźni niezadowoleni ze stawianych im wyzwań będą zniechęceni do jej podejmowania. Taka diagnoza choć prawdopodobna, wydaje się nieco wątpliwa.

Od najwcześniejszych czasów ukształtowała się najważniejsza rola ojca jako gwaranta bezpieczeństwa fizycznego i psychicznego dla pozostałych członków rodziny. Wywodzące się z prawa rzymskiego spojrzenie na mężczyznę – ojca mającego pełną władzę w rodzinie, implikowało pogląd o naturalnej władzy ojców nad dzieckiem. Poglądy takie miały długą tradycję, ale były też bardzo trwałe – jeszcze w XIX wieku uznawano naturalne prawo ojca do władzy nad dzieckiem w przypadku rozwodu czy separacji rodziców, a kiedy wreszcie przyznano matkom prawo do takiej władzy, początkowo nastąpiło to w sposób wyraźnie ograniczony, w niektórych krajach, np. w Wielkiej Brytanii matki miały prawo władzy tylko nad małym dzieckiem do lat 7, a w Stanach Zjednoczonych jedynie wówczas, gdy matka dziecka potrafiła udowodnić, że jest niewinną stroną rozpadu związku z jego ojcem. Osłabienie patriarchalnego modelu następuje pod koniec XVIII wieku, kiedy pojawia się obok ojca – ojciec migrujący (w poszukiwaniu lepszego życia), rozwiedziony (opuszczający rodzinę) i w konsekwencji odejścia nieobecny (w sensie fizycznym i emocjonalnym)⁸.

⁵ M. SIKORSKA, *Nowa matka, nowy ojciec, nowe dziecko. O nowym układzie sił w polskich rodzinach*, Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne 2009, s. 192.

⁶ www.tato.net, [dostęp: 25.11.2016].

⁷ K. DZWONKOWSKA-GODULA, *Tradycyjnie czy nowocześnie?*, s. 81.

⁸ M. FUSZARA, *Wstęp*, w: *Nowi mężczyźni? Zmieniające się modele męskości we współczesnej Polsce*, red. M. Fuszara, Warszawa: Trio 2008, s. 65.

Dla podjętych w artykule rozważań na temat „nowego ojcostwa”, a zwłaszcza poszukiwania źródeł jego kształtowania się, istotnym kontekstem historyczno-kulturowym realizacji roli ojca będzie okres Polski socjalistycznej i lata późniejsze, po przełomie 1989 roku, bowiem zachodzące w naszym kraju zmiany społeczno-kulturowe sprzyjają przedefiniowaniu ról społecznych i rodzinnych. Ojciec w PRL utożsamiany był najbardziej z poczuciem fizycznego i emocjonalnego braku. Istnieją przekonania, z pewnością nieco krzywdzące, że mężczyźni po wojnie nie angażowali się w sprawy wychowania dzieci, nie podejmowali osobowego kontaktu z bliskimi i troski o nich, poza sferą materialnych zabezpieczeń. W gierkowskiej dekadzie kampania medialna nakłaniała mężczyzn do większej aktywności domowej, nawet do prac zarezerwowanych wcześniej wyłącznie kobietom, zaś oczekiwany stosunek ojca do dziecka miał się stać mniej oficjalny i zasadniczy. Jednocześnie nowoczesne państwo wymagało od ojców częstszego przebywania poza domem – w miejscu pracy. Ojciec jawił się dzieciom jako ktoś obcy, odległy, pracujący na utrzymanie rodziny w oddaleniu fizycznym.

Kryzys tożsamości tradycyjnego ojcostwa silnie eksponowany w kręgach liberalnych, datowany jest w literaturze przedmiotu już od końca lat sześćdziesiątych XVIII stulecia, kiedy francuski Kodeks Cywilny wprowadził literę prawa, ograniczając władzę ojcowską przez ustanowienie trybunałów rodzinnych. W XIX wieku wprowadzono kolejne ograniczenie ustawą o odebraniu praw ojcowskich na rzecz opieki społecznej w wypadku uznania ojca za „niegodnego”, oraz ustawą o złym traktowaniu dzieci, zaś później, w XX wieku dochodzi ustawa o zakazie fizycznego karania dzieci⁹. Wymienione etapy francuskiej polityki rodzinnej zapowiadały osłabienie patriarchalnej pozycji mężczyzny w europejskich rodzinach. Wymieniając źródła kryzysu ojcostwa, trzeba się skoncentrować nad szeregiem kwestii o ogólnym znaczeniu. Należą do nich urbanizacja i industrializacja; zmieniające się czynniki ekonomiczne i wzrastająca rola kobiety w wymiarze pracy zarobkowej; kult sukcesu, wzrost popularności alternatywnych form życia małżeńsko-rodzinnego. Nie można także pominąć ewolucji prawodawstwa – by nie dyskryminować kobiet, zaczyna się w niektórych krajach dyskryminować mężczyzn. W opinii sądów rola ojca jest marginalizowana, sporadycznie władza rodzicielska jest przyznawana mężczyźnie – zwykle przegrywa on z matką, nawet jeśli jej postawa wobec dzieci budzi wiele zastrzeżeń¹⁰.

⁹ L. HUNT, *Rewolucja francuska a życie prywatne*, w: *Historia życia prywatnego*, t. IV: *Od rewolucji francuskiej do I wojny światowej*, red. M. Perrot, Wrocław: Ossolineum 1999, s. 21-51.

¹⁰ K. PIĄTEK, *Nowy wymiar ojcostwa jako nowy wymiar męskości. Kryzys czy redefinicja pojęć?*, w: *Męskość (nie)męska. Współczesny mężczyzna w zmieniającej się rzeczywistości społecznej*, red. K. Piątek, Bielsko-Biała: Wydawnictwo Akademii Techniczno-Humanistycznej w Bielsku-Białej 2007, s. 94-98.

Z drugiej strony coraz powszechniej pojawiają się głosy o doskonaleniu powołania ojcowskiego i jakości pełnienia roli ojca. Ojcowie już w latach siedemdziesiątych XX wieku zaczęli emocjonalnie zbliżać się do własnych dzieci. Francuska pediatra Françoise Dolto odkryła niedoceniane dotąd pokłady ojcostwa: „Ojciec jest [...] tym, który kładzie rękę na ramieniu i mówi ‘mój synu’ czy ‘moja córko’, który bierze dziecko na kolana, śpiewa mu piosenki, wyjaśnia obrazki w książkach lub gazetach, opowiadając o problemach życiowych, który także tłumaczy powody swej nieobecności. Ponieważ jest często poza domem, dziecko ma prawo przypuszczać, że zna on świat zewnętrzny lepiej niż mama, której wiedza ogranicza się do spraw domowych. [...] Ale najważniejsze jest to, by ojcowie byli świadomi, że to nie przez kontakt fizyczny, a dzięki słowu mogą zdobyć miłość, przywiązanie i szacunek swoich dzieci”¹¹.

Nowa koncepcja ojcostwa wiąże się przede wszystkim z odrzuceniem wizerunku mężczyzn jako chłodnych i zamkniętych emocjonalnie oraz ich otwarciu się ku rolom ekspresyjnym. Silnie zaznacza się „ojcostwo opiekuńcze”, nastawione na współpracę, troskę o innych i pozytywne relacje międzyludzkie. Wzór ojca „rodzącego” świetnie wpisuje się w tę koncepcję. To ojciec, który emocjonalnie stara się być jak najbliższej swoich partnerek spodziewających się ich wspólnego dziecka, uczestniczy w porodzie, daje wsparcie psychiczne, trzyma kobietę za rękę, przecina pępowinę nowo narodzonego dziecka¹². Powstaje dylemat, czy wzór takiego „niemęskiego” ojcostwa nie doprowadzi do oddzielenia i do osłabienia paradygmatu męskości. Istnieje bowiem przekonanie, że męskość jest obecnie budowana za pomocą atrybutów niemających związku z rodziną, opartych raczej na sukcesie zawodowym i finansowym, intensywnym robieniu kariery¹³. Rozproszenie norm męskiej heteroseksualności (w skrajnym ujęciu „nowy mężczyzna” jest pogodzony z samym sobą, akceptuje swoją wewnętrzną kobiecość i pozwala się jej ujawniać¹⁴) spowodowało, że męska fizyczność stała się ostatnim bastionem męskości i stoi w kontrze do zjawiska, o którym Zbyszko Melosik mówi, używając określeń „feminizacja męskiego ciała”¹⁵. Kazimierz Pospiszyl nazywa takie propagowanie męskości przejawem „re-maskulinizacji świata”, czyli chęci powrotu do wartości tradycyjnie określanych jako męskie. Z jednej strony obserwujemy odżegnywanie

¹¹ Cyt. za: E. BADINTER, *Historia miłości macierzyńskiej*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza Volumen Liga Republikańska 1998, s. 236.

¹² K. DZWONKOWSKA-GODUŁA, *Tradycyjnie czy nowocześnie?*, s. 140.

¹³ A. KRAJEWSKA, *Konteksty ojcostwa*, w: *Nowi mężczyźni?*, s. 91.

¹⁴ E. BADINTER, *XY tożsamość mężczyzny*, Warszawa: Wydawnictwo W.A.B 1993, s. 144.

¹⁵ Z. MELOSİK, *Kryzys męskości w kulturze współczesnej*, Kraków: Oficyna Wydawnicza AFM 2006, s. 21.

się od tradycji patriarchatu, z drugiej zaś pojawia się tęsknota za nią, zwłaszcza u mężczyzn, którzy nie potrafią sprostać rosnącym wymaganiom swoich partnerek oraz żon¹⁶. Nie dziwi więc fakt wzmagającej się aktywności ruchów wywodzących się ze środowisk neokonserwatywnych, opowiadających się za wyraźnym zróżnicowaniem i specjalizacją ról płciowych kobiecych i męskich, walczących o przywrócenie uprzywilejowanych pozycji mężczyzny, w tym „autorytetu ojca w rodzinie”, oraz „odzyskania męskiej tożsamości” i „utraconej prawdziwej męskości”¹⁷. Ewa Hyży określa je mianem „hegemonicznych”, broniących Connellowskiej¹⁸ dominującej tradycyjnej męskości¹⁹.

Zasygnalizowana problematyka ukazuje wiele, zaledwie zarysowanych zagadnień z szerokiego obszaru tematyki współczesnego ojcostwa, w różny sposób definiowanych i wartościowanych. Wybrane publikacje prasowe ukażą, w jaki sposób określone dylematy definicyjne są prezentowane w dyskursie medialnym na przykładzie publikacji prasowych.

2. STRUKTURA POLA SEMANTYCZNEGO KATEGORII POJĘCIOWEJ: „OJCOSTWO”

Pole semantyczne można zdefiniować jako zbiór słów pokrywających w danym języku określony zakres znaczeń. Na potrzebę niniejszego opracowania wykorzystano wersję metody analizy pól semantycznych opracowaną przez Regine Robin. Wyszła ona z założenia, że tekst nie jest przezroczysty – szukanie znaczenia tekstu, zdania, wyrazu wymaga pewnej pracy nad tekstem, pozornego rozłożenia ciągu wypowiedzeniowego i porządku wypowiedzi po to, by złożyć je na powrót zgodnie z czytelnością znaczącą²⁰. Istotnym ustaleniem Robin jest twierdzenie, że leksyki

¹⁶ K. PIĄTEK, *Nowy wymiar ojcostwa jako nowy wymiar męskości*, s. 87.

¹⁷ K. POSPISZYL, *Kontrowersje wokół ideału męskości*, „Problemy Rodziny” 1998, nr 2, s. 17; K. ARCIMOWICZ, *Obraz mężczyzny w polskich mediach. Prawda – fałsz – stereotyp*, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne 2003, s. 35; U. KLUCZYŃSKA, *Metamorfozy tożsamości mężczyzn w kulturze współczesnej*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek 2010, s. 116; E. HYŻY, *Chrześcijański ruch Promise Keepers a „kryzys męskości”. Perspektywa feministyczna*, w: *Męskość w kulturze współczesnej. Praktyki męskości*, red. A. Radomski, M. Dąbrowska, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej 2010, s. 67-85.

¹⁸ Zob. R. CONNELL, *Socjologia płci. Płeć w ujęciu globalnym*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 2013.

¹⁹ E. HYŻY, *Chrześcijański ruch Promise Keepers a „kryzys męskości”*, s. 72.

²⁰ R. ROBIN, *Badanie pól semantycznych: Doświadczenia Ośrodka Leksykologii Politycznej w Saint-Cloud*, w: *Język i społeczeństwo*, red. M. Głowiński, Warszawa: Czytelnik 1980, s. 252.

(czyli zasoby słów danego języka) „nie są zwykłym zlepkiem pewnej liczby izolowanych wyrazów, to system, w którym wszystkie jednostki są ze sobą skoordynowane lub przeciwstawione”²¹. Strukturę każdej leksyki można opisać za pomocą siatek relacji. Robin wymienia kilka takich siatek: opozycje, asocjacje, elementy utożsamiane – ekwiwalenty przybliżone, określenia, czyny podmiotu lub wykonawca czynności („funkcja czyjaś” – działanie wykonywane przez podmiot, „funkcja na” – działania skierowane na podmiot przez inne siły)²².

Prasowy dyskurs o ojcostwie można uznać za swoiste źródło generujące kategorie semantyczne, które profilują psychospołeczny i kulturowy wizerunek ojców. Pola semantyczne wokół kategorii analitycznej „ojcostwo” opracowane zostały na podstawie faktów językowych z publikacji. Siatki pojęć wokół poszczególnych kategorii posłużą do poszukiwania opisowych aspektów definicyjnych „nowych ojców” i sposobu realizacji ich ojcostwa.

Tabela 1. Struktura pola semantycznego kategorii analitycznej:
„ojcostwo” (lata 1979-1989)

Siatki relacji	Elementy pola semantycznego <i>Przekrój</i> (1979-1989)	Elementy pola semantycznego <i>Polityka</i> (1979-1989)
określenia	cierpliwy i wspaniały nauczyciel, kochający; męski partner;	bardziej łagodny;
asocjacje	uosobienie umiejętności, jakich mały chłopak może oczekiwać od świata dorosłych; gdzieś zaginał ojciec;	ostoja ładu;
opozycje		ktos kto utrzymuje rygor i wymierza kary;

²¹ Tamże.

²² Opozycje to wyrażenia określające przeciwstawienia do obiektu badań; asocjacje to powiązania skojarzenia i elementy z otoczenia podmiotu o charakterze kontekstowym; ekwiwalenty – to substytuty semantyczne, wyrażenia, które mogą zastępować obiekt badania, wskazują więc pojęcia z nim tożsame; określenia – epitety, wyrażenia charakteryzujące obiekt badań, określające jego istotę lub sposób bycia; działania podmiotu to aktywności wraz ze skutkami samego obiektu badań jak i jego otoczenia. Szczegółowa charakterystyka i opis poszczególnych siatek – tamże, s. 253-255.

działania podmiotu	wychowywał synów w dużej surowości życiowej; żądał nerwowego opanowania się; wyrabiania mocnego charakteru; obrony przed roztkliwianiem się; znajdował czas na zabawę z córkami, na wspólne spacery i przejażdżki, rozmawiał z córkami o ich sprawach, o ich postępowaniu i błędach; przed śmiercią przekazał synowi gospodarstwo i zlecił mu opiekę nad matką; stwarza „środowisko” matce, zapewnia bezpieczeństwo; powinien przywitać dziecko przychodzące na świat; pilnował porządku; przygotowywał do normalnego, codziennego życia; nie rozpuszczał nas;	przyjmuje otwartą postawę ku dziecku; rozwija aktywność opiekuńczą; koncentruje się na sprawach domowych, kameralnych; uspokaja, wycisza atmosferę domową; bardziej dba o swój wygląd, zdrowie, kondycję fizyczną; uciekł od mamy alkoholiczki;
działania skierowane na podmiot	podziwiałem go, zazdrościłem mu wiedzy o otaczającym nas świecie; dużo zawdzięczam ojcu; rodzina i tradycje kształtowały jego charakter, nauczyły go cenić ludzką godność, życie szacunek dla starszych, nauczyły szczerą gościnności; córki starały się naśladować ojca; w momencie kiedy nastąpiło zapłodnienie, męski partner już nikogo nie interesuje;	cieszy się szacunkiem otoczenia; kobiety zabrały mężczyznom pozycję, przywileje i ojcowski autorytet;

Źródło: Opracowanie własne.

Siatki relacji semantycznych obydwu tygodników są podobne i uzupełniają się merytorycznie. Pozwalają na sformułowanie opisowej definicji ojcostwa raczej bliższej jego tradycyjnego rozumienia. Ojcowie jawią się jako cierpliwi i kochający nauczyciele. W strukturze pola dominują asocjacje pozytywne, łączące ojcostwo z ładem, dyscypliną, kompetencjami wprowadzającymi dzieci w świat dorosłych. W siatce działania podmiotu znalazły się treści o aktywności wychowawczej synów w atmosferze surowości, kształtowaniu mocnego charakteru i porządku. Obok takich treści pojawiają się zapowiedzi „nowego ojcostwa”: otwartość na dzieci, koncentracja na sprawach domowych, dbałość o wygląd. Już te sygnały przykłady wskazują na ważne zakresy znaczeniowe, w których w kolejnych latach będą

realizowały się wymiary nowego ojcostwa. Z analizy siatki: działania skierowane na podmiot – wybijają się cechy świadczące o autorytecie ojca szacunku, podziwu i wdzięczności dzieci w stosunku do ojców.

Tabela 2 pokazuje znacznie bardziej bogatą, różnorodną i emocjonalnie nasyconą strukturę pola złożoną z wyrażeń opublikowanych w latach 1999-2009.

Tabela 2. Elementy pola semantycznego kategorii analitycznej:
„ojcostwo” (lata 1999-2009)

Siatki relacji	Elementy pola semantycznego <i>Przekrój</i> (1999-2009)	Elementy pola semantycznego <i>Polityka</i> (1999-2009)
określenia	kochający tato; wzorowy ojciec; nieletni ojcowie nie mają żadnych praw do swoich dzieci; mężczyźni uczestniczący przy porodach mają problemy z erekcją;	dobry ojciec to ten, który żywił, ubierał, gromadził posąg i bił; boją się, że nie sprostają oczekiwaniom kobiet, lękają się stabilizacji, która wymaga dojrzałości; ojcowie z rodzin gromadnych mają mizerny związek ze swymi dziećmi; zawsze bezrobotny; chory, zmęczony, śpiący; bardzo nerwowy; bezrobotny; fajtlapa;
asocjacje	tatusiowie; ojcowie domowi, Nowe Ojcostwo; „kierownik wycieczki”, „nieślubni” ojcowie; późne ojcostwo; płatnik rodziny; późne ojcostwo to albo wpadka, albo ostatnie podrygi playboyów przed męskim klimakterium;	„Matki pełnoetatowe” (dobry, aktywny ojciec); babysitter; ojciec gromadny bezrobotni – ojcowie niezguły; późne ojcostwo; ojciec toksyczny; „ojciec zawstydzony”; najlepsze stosunki z dziećmi mieli ojcowie zajmujący wysokie stanowiska w partii, ludzie sukcesu, silni mężczyźni, zapewniający bezpieczeństwo i oparcie dla rodziny; teraz najlepsze relacje mają ojcowie biznesmeni; starsi mężczyźni stają się młodymi ojcami; późne ojcostwo staje się modne wśród elit; późne ojcostwo zwiększa ryzyko pojawienia się u dzieci chorób; bicie to podstawa autorytetu ojca;
opozycje		świadome ojcostwo umniesza ich męskość;

działania podmiotu	poświęcają maksimum czasu swoim dzieciom i kochają je z całego serca; na uczestnictwo w narodzinach decydują się głównie mężczyźni mieszkający w miastach między 25 a 35 rokiem życia; walczą o równe prawa dla obojga rodziców; coraz częściej i coraz głośniej walczą o swoje prawa; uczestniczący w porodach nie postrzegają swojej żony jako atrakcyjnej seksualnie – są to objawy impotencji poporodowej; młodzi ojcowie błąkają się koło swoich żon czując według najnowszych teorii, że powinni jak najwcześniej nawiązać ze swoim dzieckiem emocjonalną więź; odpowiadają za społeczne dojrzewanie dzieci; spędzają wieczory z kumplami przy piwie; policjanci biją żony i córki;	kocha swe dzieci, dopóki kocha ich matkę; ojcom zaczyna zależeć na jakości ojcostwa; zbudował dom; sam utrzymywał rodzinę; bardzo kocha żonę i pięcioro ich dzieci; tata huśta syna, tuli, całuje, przytula; słowa miłości wprawiają ojca w zakłopotanie; miłość ojcowska jest uwarunkowana spełnianiem oczekiwań; bardziej cieszy się z syna niż z córki; ojciec może bardziej niż matka uszczęśliwić przyszłe, dorosłe życie swojego dziecka; płodzą i starają się zarobić na rodzinę; ojciec od 9 lat walczy o odzyskanie córki; ojciec przynosi obraz kobiety na córkę; w wychowaniu ojciec stoi dziś na drugim planie; zainteresowaniem cieszą się kursy świadomego ojcostwa; gdy dowiedział się, że żona jest nosicielem choroby, dał nogę z rodziny; ożenił się po raz drugi, ma zdrową córkę, robi karierę i jest szczęśliwy; dość szybko ożenił się powtórnie; nie zważał na ambicje żony, takie jak nauka, podróże, poznanie ciekawych ludzi; uciekł od nieszczęścia; ojcowie uciekają, są za słabi, by pielęgnować chore ciała dzieci; w domu nie okazywał radości, spychał na żonę wszystkie obowiązki, wychodził do pracy o świcie, wracał zmęczony; ktoś najbliższy, kto powinien dawać poczucie bezpieczeństwa, co jakiś czas zmienia się w potwora, ataku należy spodziewać się przez cały czas, bo nigdy nie wiadomo, kto wróci do domu: tatuś czy agresywne monstrum; molestuje córkę, tatuś robił rzeczy niepojęte; miłość do dziecka sprowadzają do wysyłania alimentów; odszedł, założył nową rodzinę gra na giełdzie; zachowuje się agresywnie; wypędził żonę, ganiał za żoną i dziećmi z żelaznym prętem; goni mamę z nożem w rękę, kupuje tabletki na uspokojenie; może zatruć, pogmatwać, ubezwłasnowolnić, więcej szkody wyrządzić córce niż synowi; ojciec dba o to, żeby dziecku w seksie było przyjemnie, stymuluje je, pobudza, doprowadza do orgazmu, spółkuje z córką, pijany ojciec skatował pięścią sześciolatnie dziecko bo podejrzewał, że nie jest jego; małego chłopczyka przed śmiercią ojciec zgwałcił; ciska o podłogę kilkumiesięcznym dzieckiem, chwyta żonę za włosy i tłucze głową o parapet; zabił żonę nożem kuchennym;

działania skierowane na podmiot	dziecko zwiększa dobre samopoczucie ojca, bo małuch jest dowodem na jego męskość i zaradność życiową; dziecko wstydzi się późnego ojca, bo nie wygląda jak ojcowie jego rówieśników; polscy ojcowie mają dziś ostro pod górkę; stowarzyszenia lekceważą problem „nieślubnych” ojców; przez rządzących traktowani obojętnie, a nawet pogardliwie; krytykuje się panów, którzy chcą się wywinąć od porodów rodzinnych; fałszywie oskarżony ojciec; oskarżenia o rzekomą przemoc i molestowanie seksualne dzieci; ojca skazano na 4 lata więzienia.	dzieci wstydzą się staro wyglądającego ojca; porzucone żony zabraniają dostępu do dziecka; ojca zabiera policja do szpitala psychiatrycznego; sąd wysuwa zarzut seksualnego krzywdzenia dziecka; mężczyźni decydują się na poród za namową żony, rodziny, przyjaciół.

Źródło: Opracowanie własne.

W polach semantycznych utworzonych z publikacji z lat 1999-2009 najsilniej rozbudowana jest siatka relacji: działania podmiotu w obu analizowanych tygodniakach. Pozytywne aktywności ojców zawierają sporo wymiarów przypisywanych „nowemu ojcostwu”, bowiem ogniskują wokół otwartości na dzieci i relacji rodzinnych nasyconych emocjami. Wśród prezentacji sfery zachowań negatywnych zdecydowanie dominuje tygodnik „Polityka”. Dotyczą one nagannych aktywności wobec dzieci i żony, od czynów i postępowań niewłaściwych po przestępstwa seksualne, kazirodcze, pobicia ze skutkami śmiertelnymi. W siatce działania skierowane na podmiot ojcowie spotykają się z utrudnieniami i ograniczeniami w pełnieniu swej roli ojcowskiej, zwłaszcza z tytułu litery prawa. W zestawieniu asocjacji znalazły się sformułowania pozytywne, wskazujące na nowoczesny wymiar ojcostwa (świadczą o tym pojawiające się określenia silnie emocjonalnie nasycone: *tatusiowie*, *nowe ojcostwo*, *ojcowie domowi*), neutralne z lekkim nachyleniem negatywnym (*nieślubni ojcowie*, *późne ojcostwo*) w „Przekroju”, i zdecydowanie negatywne (*ojciec zawstydzony*; *ojcowie bezrobotni – ojcowie niezguły*; *ojciec toksyczny*) obok neutralnych z ironicznym zabarwieniem w „Polityce” (*babysitter*; *ojciec gromadny*). Siatka relacji zewnętrznych oddziaływań na ojców w przypadku obu tytułów wypełniona jest podobnymi wyrażeniami. Dają się one uporządkować w grupy problemów: trudności występujące u dzieci związane z zaakceptowaniem „starego wyglądu” późnych ojców, bariery w prawodawstwie utrudniające prawne bycie

ojcem oraz rzekome oskarżenia sądów o stosowanie przemocy seksualnej wobec dzieci. Warto zwrócić uwagę na zjawisko udziału ojców w porodach rodzinnych, co istotne, ten udział nie jest w opinii wypowiadających się na łamach prasy ojców dobrowolnym aktem, tylko wymuszonym.

3. SEMANTYCZNE MODELE „NOWYCH OJCÓW”

Semantyczny model „nowego ojcostwa” scharakteryzowany zostanie na podstawie następujących wymiarów: wymiar aksjologiczny, wymiar cech osobowości, wymiar poczucia identyfikacji zbiorowych, wymiar umiejętności i nabytych cech oraz wymiar aktywności.

3.1. SEMANTYCZNY MODEL NOWEGO OJCOSTWA – WYMIAR AKSJOLOGICZNY

Pola semantyczne utworzone z fragmentów publikacji z „Przekroju” (1979-1989) nie opisują językowo wielu cech aksjologicznych w portretach ojców. Ojciec jawi się jako reprezentant świata rozsądku i wiedzy, co poświadczają wartości intelektualne (*[...] jak cierpliwym i wspaniałym nauczycielem był dla mnie ojciec*²³, *podziwiałem go i zazdrościłem mu wiedzy o otaczającym nas świecie, wymagał abym miała dobre stopnie*²⁴) i ogólnoludzkie wyniesione z domu (*rodzina i tradycja [...] nauczyły go cenić ludzką godność, żywić szacunek dla osób starszych*²⁵). W publikacjach „Polityki” z lat 1979-1989 pojawia się rys akcentujący wartość dziecka (*dziecko zwiększa dobre samopoczucie ojca, bo maluch jest dowodem na jego męskość i zaradność życiową*²⁶, *mężczyzna przyjmuje otwartą postawę ku dziecku, rozwija aktywność opiekuńczą*²⁷). Wartość dziecka (*kochający tato, wzorowy ojciec*²⁸, *poświęcają maksimum czasu swoim dzieciom i kochają je z całego serca*²⁹) i jakość ojcostwa wyrażająca się nie tylko w materialnej trosce o rodzinę (*ojcom zaczyna*

²³ (Opr. red.), *Dzieci o swoich sławnych rodzicach*, „Przekrój” 1989, nr 1868, s. 16.

²⁴ *Mój ojciec Ksawery Pruszyński*. Z córką pisarza rozmawia Roman Samsel, „Przekrój” 1988, nr 2222, s. 10.

²⁵ (APN), „*On kochał życie*”, wspomina Walentina Gagarina, „Przekrój” 1984, nr 2022, s. 3.

²⁶ S. CZUBKOWSKA, A. JĘDRZEJCZAK, *Czekaj tatka na latka*, „Przekrój” 2006, nr 3185, s. 22.

²⁷ *Rozgrywka*. Ewa Nowakowska rozmawia z dr Marią Gdowską-Wilińską, „Polityka” 1983, nr 24, s. 6.

²⁸ A. SZULC, *W piekle ojców robi się tłoczno*, „Przekrój” 2009, nr 3322, s. 24.

²⁹ Tamże.

zależać na jakości ojcostwa³⁰, zainteresowaniem cieszą się kursy świadomego ojcostwa³¹), lecz także znajdują swą językową kontynuację zarówno w publikacjach „Przekroju”, jak i „Polityki” z drugiego analizowanego czasookresu, tworząc wyrazistą klasyfikację aksjologiczną wizerunku „nowego ojca”.

3.2. SEMANTYCZNY MODEL NOWEGO OJCOSTWA – WYMIAR CECH OSOBOWOŚCI

W wymiarze cech osobowości w polach semantycznych z okresu 1979-1989 ojców charakteryzują przymioty łączone z tradycyjnym ojcostwem i silną męskością, mianowicie opanowanie, mocny charakter, stanowczość i surowa dyscyplina (*ojciec dopóki żył – był ostoją ładu, zawsze cieszył się szacunkiem otoczenia*³², *ojciec uspokaja, wycisza atmosferę*³³, *ojciec wychowywał synów w dużej surowości życiowej, żądał nerwowego opanowania się, wyrabiania mocnego charakteru, obrony przed roztkliwianiem się*³⁴, *ojciec bardzo nas kochał, ale nie rozpuszczał*³⁵). Pola semantyczne ukazują ojca dyscyplinującego i obdarzonego autorytetem (*matka, córka, syn [...] okazali się niezdolni żyć bez ojcowskiego autorytetu*³⁶). Są to zatem dwa najsilniejsze atrybuty wyróżniające ojców.

Publikacje z okresu 1999-2009 wskazują na wkradające się cechy niestabilnej osobowości ojców, świadczące o ich słabości, zagubieniu, niedojrzałości, nieodpowiedzialności i braku empatii (*ojcowie bezrobotni – ojcowie niezguły*³⁷, *dobry ojciec to fajtlapa*³⁸, *ojciec pantoflarz i oferma*³⁹, *ojciec gdy dowiedział się, że żona jest nosicielem choroby [...] dał nogę z rodziny, ojciec Grzesia także uciekł od nieszczęścia*⁴⁰, *ojciec [syna z porażeniem mózgowym] odszedł, założył nową rodzinę*⁴¹, *niepewny własnej tożsamości jako mężczyzna*⁴² *ojcowie uciekają są za słabi, by*

³⁰ B. PIETKIEWICZ, *Córka zmarnotrawiona*, „Polityka” 2004, nr 48, s. 91.

³¹ O. WOŹNIAK, *Wszystko o twoim ojcu*, „Przekrój” 2008, nr 3287, s. 44.

³² J. BIJAŁ, *Rodzina nasza poszła w rozsypkę*, „Polityka” 1979, nr 30, s. 3.

³³ *Rozgrywka*, s. 6.

³⁴ B. WACHOWICZ, *Harczerze Rzeczypospolitej. Dom, który żył Polską*, „Przekrój” 1982, nr 1937, s. 10.

³⁵ *Mój ojciec Ksawery Pruszyński*, s. 10.

³⁶ J. BIJAŁ, *Rodzina nasza poszła w rozsypkę*, s. 3.

³⁷ B. PIETKIEWICZ, *Polka z matką*, „Polityka” 2002, nr 10, s. 3.

³⁸ T. LIS, *Ojciec nie leń się*, „Polityka” 2007, nr 32, s. 119.

³⁹ B. PIETKIEWICZ, *Żony Krzysztofów B*, „Polityka” 2008, nr 38, s. 16.

⁴⁰ B. PIETKIEWICZ, *Mała skaza – wielki dramat. Nieodporni*, „Polityka” 2000, nr 28, s. 70.

⁴¹ A. SZULC, *Ojciec u Salomona*, „Polityka” 2002, nr 40, s. 82.

⁴² E. NOWAKOWSKA, *Co wyrasta ze zdradzonego chłopca*, „Polityka” 1999, nr 4, s. 68.

pielęgnować chore ciała dzieci). Skromniej prezentują się cechy świadczące o autorytecie ojca (*dla Pawła był wzorem człowieka, mądry, dobry*⁴³). Szacunek, mądrość i podziw przestały być przypisywane automatycznie pokoleniom ojców. Tworzy się coś w rodzaju „wspólnej bazy kulturowej” – podstawą autorytetu staje się mądrość, ale nie ta, jak napisała Anna Wileczek, którą anektuje się wraz z momentem stania się rodzicem, lecz ta unikająca autorytarnego dystansu, oparta na więzi i dowiedzionym osobistym zaangażowaniem⁴⁴.

3.3. SEMANTYCZNY MODEL NOWEGO OJCOSTWA – WYMIAR POCZUCIA IDENTYFIKACJI ZBIOROWYCH

Kolejny wymiar dotyczy identyfikacji zbiorowych ojców. Opracowane siatki pól semantycznych na podstawie publikacji z lat 1979-1989 wskazują na identyfikacje współczesnych ojców z ojcami niedocenianymi w pełnieniu rodzicielskiej roli (*gdzieś zaginął ojciec – męski partner w momencie kiedy nastąpiło zapłodnienie już nikogo nie interesuje*⁴⁵) i ojcami samotnymi (*on z dzieckiem nieślubnym to osoba uczciwa, szlachetna, godna współczucia, trochę fajtłapa, trzeba mu pomóc, zająć się nim, „nieślubni” ojcowie są w Polsce właściwie pozbawieni praw rodzicielskich*⁴⁶). Inne zbiorowości można wykreślić posiłkując się polami semantycznymi z nowszego czasookresu analizy. Do pełnego obrazu dodać należy grupy: ojców nowoczesnych (*młodzi ojcowie błąkają się koło swoich żon, czując według najnowszych teorii, że powinni jak najwcześniej nawiązać ze swoim dzieckiem emocjonalną więź*⁴⁷), ojców domowych (*nowe ojcostwo – ojcowie, walczą o równe prawa dla obojga rodziców*), późnych ojców (*coraz częściej starsi mężczyźni stają się młodymi ojcami*⁴⁸), *późne ojcostwo to albo wpadka, albo ostatnie podrygi playboyów przed męskim klimakterium i emeryturą*⁴⁹, *dużym problemem bywa uświadomienie sobie przez ojca, że dziecko wstydzi się go, bo nie wygląda jak ojcowie rówieśni-*

⁴³ B. PIETKIEWICZ, *Sam miód*, „Polityka” 2006, nr 36, s. 108.

⁴⁴ A. WILECZEK, *Odjechany star(szy), Wizerunek ojca w socjolekcie młodzieżowym*, w: *Ojciec na rozdrożu. Socjologiczne, pedagogiczne i kulturowe wymiary ojcostwa*, red. M. Kątny, ks. J. Oleszko, Zabki: Apostolicum 2011, s. 223.

⁴⁵ I. PIECZARA, *Szansa dla nieplodnych mężczyzn*. Rozmowa z andrologiem, „Przekrój” 1983, nr 1994, s. 20.

⁴⁶ E. ZADRZYŃSKA, *Wstyd*, „Polityka” 1980, nr 5, s. 6.

⁴⁷ O. WOŹNIAK, *Dobrze wychowani rodzice*, „Polityka” 2005, nr 37, s. 50.

⁴⁸ D. CZAJKOWSKA-MAJEWSKA, *Kalendarzyk dla taty. Późne ojcostwo zwiększa ryzyko pojawienia się u dzieci schizofrenii*, „Polityka” 2002, nr 28, s. 68.

⁴⁹ S. CZUBKOWSKA, A. JĘDRZEJCZAK, *Czekaj Tatka na latka*, „Przekrój” 2006, nr 3185, s. 22.

*ków*⁵⁰, *późne ojcostwo zwiększa ryzyko pojawienia się u dzieci schizofrenii*⁵¹, *późne ojcostwo staje się modne wśród elit*⁵², *stary ojciec może być lepszym rodzicem niż 30-letni pracoholik*⁵³).

3.4. SEMANTYCZNY MODEL NOWEGO OJCOSTWA – WYMIAR UMIEJĘTNOŚCI I NABYTYCH CECH

Na szczególną uwagę zasługuje jeden rys omawianego wymiaru, który powtarza się w polach semantycznych z obu analizowanych okresów. Jest nim emocjonalne otwarcie się ojców na płaszczyźnie rodzinnej (*ojciec koncentruje się na sprawach domowych, kameralnych*⁵⁴, *bardzo kocha żonę i ich pięcioro dzieci*⁵⁵, *ojciec czuły i wrażliwy na cierpienie*⁵⁶, *tata huśta syna, tuli, całuje, przytula*⁵⁷).

3.5. SEMANTYCZNY MODEL NOWEGO OJCOSTWA – WYMIAR AKTYWNOŚCI

Aktywności ojców w publikacjach zwłaszcza „Przekroju” z lat 1979-1989 oscylują wokół codziennych zajęć w rodzinie (*znajdował czas na zabawę [z córkami], na wspólne spacery i przejażdżki*⁵⁸). Odszukać można także zwroty zakładające zaangażowanie ojców w aktywny udział w narodzinach dziecka (*powinien razem z matką przywitać dziecko przychodzące na świat, potrzebny jest i matce i dziecku*⁵⁹).

W polach opracowanych na podstawie publikacji z lat 1999-2009 dostrzegalna jest zmiana w konceptualizacji i charakterze ojcowskich aktywności. Aktywne ojcostwo nie jest oczywistością (*trudno jest znaleźć wzory aktywnego ojcostwa, relacja ojcowska nie ma kiedy się wytworzyć, ojcowska odpowiedzialność staje się*

---

⁵⁰ Tamże.

⁵¹ D. CZAJKOWSKA-MAJEWSKA, *Kalendarzyk dla taty. Późne ojcostwo zwiększa ryzyko pojawienia się u dzieci schizofrenii*, s. 68.

⁵² I. RADZISZEWSKA, *Tata w latach*, „Polityka” 2003, nr 46, s. 84.

⁵³ Tamże.

⁵⁴ *Rozgrywka*, s. 6.

⁵⁵ M. KOŁODZIEJCZYK, *Krwawy Harlequin*, „Polityka” 2004, nr 19, s. 90.

⁵⁶ B. PIETKIEWICZ, *Córka zmarnotrawiona*, „Polityka” 2004, nr 48, s. 91.

⁵⁷ B. PIETKIEWICZ, *Sam miód*, s. 108

⁵⁸ (APN), *„On kochał życie”*, s. 3.

⁵⁹ L. WINNICKA, *„Kiedy zaczyna się człowiek”*, „Przekrój” 1987, nr 2180, s. 16.

*problemem kulturowym*⁶⁰). Dominują opisy agresywnych czy wręcz patologicznych, psychopatycznych skłonności i zachowań ojców (*bicie to podstawa autorytetu ojca, ktoś najbliższy, kto powinien dawać poczucie bezpieczeństwa, co jakiś czas zamienia się w potwora, nigdy nie wiadomo, kto wróci do domu tatuś czy agresywne monstrum*⁶¹, *ojciec zmusza rodzinę do utrzymania sterylnej czystości, przerażone dzieci musiały czesać grzebieniem frędzle w dywanie*⁶², *ojciec miał ciężką rękę dla niej i dzieci*⁶³, *bił ją [matkę] pięściami po całym ciele, ciągał za włosy, dusił wyzywał wulgarnymi słowami, groził pozbawieniem życia*⁶⁴, *zachowuje się agresywnie, wypędził żonę, pobił, ganiał za żoną i dziećmi z żelaznym prętem, kupuje tabletki na uspokojenie i zjada po 2 opakowania i każe jeść najmłodszym dzieciom*⁶⁵, *ojciec żył z piątką dzieci po kolei. Ojciec dba o to, żeby dziecku w seksie było przyjemnie, stymuluje je, pobudza, doprowadza do orgazmu, ojciec spółkujący z córką*⁶⁶).

4. WIZUALNE MODELE „NOWEGO OJCOSTWA”

W zamierzeniu badawczym interesowały mnie także wizualne modele „nowego ojcostwa”. Przyjęłam definicję mówiącą, że są to wzory i odniesienia obrazowe, działające kreując na jednostki i zbiorowości, będące przedmiotem negocjowania, a w efekcie ustalania sposobu pełnienia ról z zakresu „nowego ojcostwa”. Za nośnik wizualnych modeli nowego ojcostwa uznałam prasowe fotografie w tygodnikach „Przekrój” i „Polityka” w latach 1979-1989 i 1999-2009. Podstawową techniką badawczą wykorzystaną w interpretacji fotografii jest analiza zawartości, wspomagana na etapie odczytywania i kodyfikowania treści wizualnych analizą semiotyczną (poszukiwałam i odczytywałam znaki ikony, wskaźniki i symbole na fotografiach). W postępowaniu badawczym skorzystałam z ustaleń Stefana Wojneckiego. Według niego kody stosowane w obrazie fotograficznym zachowują pewne reguły i prawidłowości, pozwalające na odtworzenie zarejestrowanych relacji metrycznych, czyli dających się fizycznie wyodrębnić z rzeczywistości postrzeganej⁶⁷.

⁶⁰ J. CIEŚLA, *Gdy rodziców zostaje połowa*, „Polityka” 2007, nr 29, s. 78.

⁶¹ J. PODGÓRSKA, *Powrót monstrum*, „Polityka” 2004, nr 7, s. 82.

⁶² M. KOŁODZIEJCZYK, *Krzyk zza ściany*, „Polityka” 2003, nr 40, s. 20.

⁶³ B. PIETKIEWICZ, *Dziecko istota seksualna*, „Polityka” 2007, nr 5, s. 78.

⁶⁴ J. DANIELEWICZ, *Dwieście wykrzykników*, „Polityka” 2009, nr 28, s. 92.

⁶⁵ B. PIETKIEWICZ, *Taki mógłby być tata*, „Polityka” 2004, nr 16, s. 100.

⁶⁶ B. PIETKIEWICZ, *Córki zza firanki*, „Polityka” 2003, nr 41, s. 90.

⁶⁷ S. WOJNECKI, *Fotografia: gwiazda podwójna kultury. Pisma z lat 1977-2004 wybrane przez Alicję Kępińską*, Poznań: Akademia Sztuk Pięknych w Poznaniu 2007, s. 33.

Zastosowanie przeliczeń liczbowych i procentowych nie ma jednakże na celu przeprowadzenia na ich podstawie analiz statystycznych, a jedynie wskazuje na rozłożenie akcentów, jakie danym kategoriom zmiennych przypisują autorzy. Zakładam, że poszczególne liczebności (podobnie jak wskazania procentowe) odzwierciedlają mniejszą bądź większą wagę przywiązywaną do danej wizualizacji określonego kontekstu ojcostwa.

W pierwszej kolejności przyjrzyjmy się aktywnościom mężczyzn w roli mężów i ojców – wyraźnie pokazują one zwrot ku rolom ekspresyjnym.

Tabela 3. Aktywność mężczyzn na fotografiach „Przekroju” i „Polityki”

Relacje: mężczyzna – kobieta	„Przekrój” 1979-1989		„Polityka” 1979-1989		„Przekrój” 1999-2009		„Polityka” 1999-2009	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
Gesty miłości	4	15,38	3	37,50	12	30,00	6	22,22
Trzymanie się za ręce/pod rękę	3	11,54	1	12,50	8	30,00	9	33,33
Pozowanie do zdjęć	8	30,77	1	12,50	5	40,00	0	0,00
Zachowania formalne	6	23,08	0	0,00	0	0,00	5	18,52
Wspólna zabawa	5	19,23	3	37,50	0	40,00	0	0,00
Zachowania agresywne	0	0,00	0	0,00	0	0,00	7	25,93
Suma	26	100,00	8	100,00	25	100,00	27	100,00

Źródło: Opracowanie własne.

Na fotografiach „Przekroju” z okresu 1979-1989 relacje między mężczyznami i kobietami są bardziej sformalizowane i oficjalne (liczne ujęcia pozowane w zakładach fotograficznych). Pary, zwłaszcza w „Przekroju”, przedstawia się na portretach „salonowych”⁶⁸ (małżonkowie lub pojedyncze osoby siedzą na kanapach, lub na stylowych fotelach, w tle namalowane jest ekskluzywne salonowe tło). Portrety takie predestynują do poświadczania wysokiego statusu społecznego prezentowanych osób. Drugą grupę fotografowanych par w studiach fotograficznych stanowią portrety romantyczne, ze sztucznie stworzonym tłem pejzażowym, bujną roślinnością lub sielskim krajobrazem.

⁶⁸ M. MICHAŁOWSKA, *Portret we wnętrzu – między socjologią a antropologią fotografii*, „Kultura i Społeczeństwo” 2009, nr 4, s. 61.

Na fotografiach z okresu 1999-2009 dostrzegalna jest kompozycyjna tendencja ukazywania osób połączonych więzami emocjonalnymi. Wskazują na nie bliskie, intymne relacje damsko-męskie. Należą do nich gesty wyrażające miłość – spojrzenia oraz styczności fizyczne obrazujące czułość: obejmowanie ramieniem, trzymanie za ręce, pod rękę. Jest to egzemplifikacja typu zachowań „rycerskich”, wyrażających szacunek dla kobiety. Dają one kobiecie poczucie bliskości i bezpieczeństwa, w zamian wywołują u niej reakcje oddania. Obejmowanie męskim ramieniem można tu zinterpretować nie tylko jako gest opieki i ochrony, lecz także dominacji. Ręce i dłonie pełnią ważne funkcje w przestrzeni kontaktów między małżonkami. Dłonie są nośnikiem wyrażającym wiele treści – mogą symbolizować opiekę, ochronę, uczucie, pocieszenie, ale także rozkaz, rozpacz, a zaciśnięte w pięści – agresję. Na fotografiach „Polityki” odnotowano również relacje chłodne, wręcz agresywne, ukazujące fizyczną, emocjonalną i werbalną przemoc w życiu rodzinnym, typu szarpanie, popychanie, uderzenie ręką, trzymanie pasa w wyciągniętej dłoni.

Drugim istotnym aspektem w analizie aktywności mężczyzn są stosunki między mężczyznami – ojcami i dziećmi.

Tabela 4. Relacje między ojcami i dziećmi na fotografiach „Przekroju” i „Polityki”

Relacje: mężczyźni – dzieci	„Przekrój” 1979-1989		„Polityka” 1979-1989		„Przekrój” 1999-2009		„Polityka” 1999-2009	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
Przytulanie, obejmowanie	6	54,55	5	83,33	7	58,33	9	47,37
Wspólne zajęcia rekreacyjne	3	27,27	1	16,67	2	16,67	8	42,11
Pozowanie do portretów	2	18,18	0	0,00	3	25,00	0	0,00
Wymierzanie kar fizycznych	0	0,00	0	0,00	0	0,00	2	10,52
suma	11	100,00	6	100,00	12	100,00	19	100,00

Źródło: Opracowanie własne.

Liczebności fotografii ukazujących relacje mężów i dzieci nie należą do wysokich, znacznie częściej fotografowane są matki z dziećmi. Z fotografii można odczytać tendencje charakterystyczne dla modelu nowego ojcostwa – ekspozycję emocjonalnej intensywności kontaktów z dziećmi i zmniejszenia dystansu uczuciowego ojców. Wskaźnikami takich relacji są m.in. fizyczna bliskość z dziećmi, fizyczne okazywanie uczuć, poświęcanie im czasu, wspólne, rekreacyjne spędzanie

wolnego czasu. Obrazy te potwierdzają większe uczestnictwo mężczyzn w sferze życia rodzinnego i prawo do męskiej ekspresji emocjonalnej.

UWAGI KOŃCOWE

Dostrzegalny proces zmian identyfikacji współczesnych mężczyzn w rolach rodzinnych wydaje się wyraźnym znamieniem późnej nowoczesności. W tym kontekście cenna poznawczo jest podjęta próba rejestracji przemian ojcostwa w przekazach medialnych. Z całą pewnością dyskurs tygodników opinii wpisuje się w proces redefinicji ojcostwa. W publikacjach utrwalane są językowe konceptualizacje ojcostwa i wprowadzane nowe treści o formach pełnienia roli ojca. Co ciekawe, obecne są także treści utrwalające istniejące wcześniej zasady i cenne wartości u ojców w tradycyjnym paradygmacie. Semantyczne i wizualne modele „nowego ojcostwa” ewokują kategorie znaczeniowe i obrazowe, które nie tylko kształtują medialny wizerunek nowego ojca, ale kreują wizję realizowania jego roli w rzeczywistości. W upowszechnianych faktach językowych zaznaczają się trzy wyraziste zmiany znaczeniowe w treści pojęcia „nowy ojciec”: po pierwsze – zaangażowanie w podnoszenie jakości ojcostwa; po drugie – pogłębienie relacji wewnątrzrodzinnych i emocjonalne otwarcie na dzieci; po trzecie – zwiększony udział w codziennych aktywnościach życia rodzinnego. Dokonująca się zmiana społeczno-kulturowej definicji ojcostwa jest różnie oceniana i wartościowana. Nie dokonuje się gwałtownie – mamy raczej do czynienia z trwaniem pewnych elementów tradycyjnego porządku oraz przejawami nowego sposobu postrzegania ojcostwa. Być może jedną z przyczyn tego stanu rzeczy jest fakt, że jest on niejednoznaczny i budzi pewne wątpliwości. Z drugiej jednak strony istnieje przekonanie, że „odporność” na zmiany męskiego stereotypu wyjaśnić można jego większą spójnością i silniejszym powiązaniem komponentów⁶⁹. Spotykamy także opinie, że przemiany ojców nie wynikają z ich wewnętrznych potrzeb, czy odczuwanego dyskomfortu psychicznego, lecz przede wszystkim są rezultatem presji ze strony kobiet, „[...] zmiany, jakie w nich zaszły, odbierane są jako coś obcego, wymuszonego i powierzchnowego. Jeśli zabraknie tej presji, to grozi powrót do dawnych zachowań”⁷⁰. Podobnie Ulrich Beck jest zdania, że „[...] istotne impulsy do wyswobodzenia się z roli mężczyzny mimo wszystko nie mają immanentnego charakteru, są one indu-

⁶⁹ E. MANDAL, *Podmiotowe i interpersonalne konsekwencje stereotypów związanych z płcią*, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2000, s. 20.

⁷⁰ H. BULLINGER, *Mężczyzna czy ojciec?*, Warszawa: Niezależna Oficyna Wydawnicza 1997, s. 19.

kwane z zewnątrz przez zmianę sytuacji kobiet⁷¹. Przytoczone sygnałne egzemplifikacje opinii utwierdzają w przekonaniu o istnieniu wielu dylematów oraz trudności związanych z byciem i sprostaniem roli ojca we współczesności. Zaprezentowane medialne modele „nowego ojcostwa” nie odbiegają od powyższych ustaleń, a jednocześnie upowszechniają figurę mozaikowego, opartego na swoistej koegzystencji tradycyjnego i nowoczesnego wzoru ojcostwa i są zaproszeniem oraz inspiracją do współkonstruowania własnej identyfikacji ojcostwa.

BIBLIOGRAFIA

- ARCIMOWICZ K., *Obraz mężczyzny w polskich mediach. Prawda – fałsz – stereotyp*, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne 2003.
- BADINTER E., *Historia miłości macierzyńskiej*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza Volumen Liga Republikańska 1998.
- BADINTER E., *XY tożsamość mężczyzny*, Warszawa: Wydawnictwo W.A.B 1993.
- BECK U., *Spółczesność ryzyka*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar 2002.
- BULLINGER H., *Mężczyzna czy ojciec?*, Warszawa: Niezależna Oficyna 1997.
- CONNELL R., *Socjologia płci. Płeć w ujęciu globalnym*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 2013.
- DZWONKOWSKA-GODUŁA K., *Tradycyjnie czy nowocześnie? Wzory macierzyństwa i ojcostwa w Polsce*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2015.
- FUSZARA M., Wstęp, w: *Nowi mężczyźni? Zmieniające się modele męskości we współczesnej Polsce*, red. M. Fuszara, Warszawa: Trio 2008, s. 63-66.
- GOBAN-KLAS T., *Media i komunikowanie masowe. Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i internetu*, Warszawa–Kraków: Wydawnictwo Naukowe PWN 1999.
- HUNT L., *Rewolucja francuska a życie prywatne*, w: *Historia życia prywatnego, t. IV: Od rewolucji francuskiej do I wojny światowej*, red. M. Perrot, Wrocław: Ossolineum 1999, s. 21-51.
- HYŻY E., *Chrześcijański ruch Promise Keepers a „kryzys męskości”*. Perspektywa feministyczna, w: *Męskość w kulturze współczesnej. Praktyki męskości*, red. A. Radomski, M. Dąbrowska, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej 2010, s. 67-85.
- KLUCZYŃSKA U., *Metamorfozy tożsamości mężczyzn w kulturze współczesnej*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek 2010.
- KRAJEWSKA A., *Konteksty ojcostwa*, w: *Nowi mężczyźni? Zmieniające się modele męskości we współczesnej Polsce*, red. M. Fuszara, Warszawa: Trio 2008, s. 67-114.
- KRESS G., VAN LEEUWEN T., *Reading Images. The Grammar of Visual Images*, London–New York: Routledge 2006.
- MANDAL E., *Podmiotowe i interpersonalne konsekwencje stereotypów związanych z płcią*, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2000.
- MEŁOSIK Z., *Kryzys męskości w kulturze współczesnej*, Kraków: Oficyna Wydawnicza AFM 2006.
- MICHAŁOWSKA M., *Portret we wnętrzu – między socjologią a antropologią fotografii*, „Kultura i Społeczeństwo” 2009, nr 4, s. 57-74.
- PIĄTEK K., *Nowy wymiar ojcostwa jako nowy wymiar męskości. Kryzys czy redefinicja pojęć?*, w: *Męskość (nie)męska. Współczesny mężczyzna w zmieniającej się rzeczywistości społecznej*, red. K. Piątek, Bielsko-Biała: Wydawnictwo Akademii Techniczno-Humanistycznej w Bielsku-Białej 2007, s. 86-107.

⁷¹ U. BECK, *Spółczesność ryzyka*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar 2002, s. 174.

- POSPISZYL K., Kontrowersje wokół ideału męskości, „Problemy Rodziny” 1998, nr 2, s. 13-18.
- ROBIN R., Badanie pól semantycznych: Doświadczenia Ośrodka Leksykologii Politycznej w Saint-Cloud, w: Język i społeczeństwo, red. M. Głowiński, Warszawa: Czytelnik 1980, s. 252-281.
- SIKORSKA M., Nowa matka, nowy ojciec, nowe dziecko. O nowym układzie sił w polskich rodzinach, Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne 2009.
- WHORF B.L., Język, myśl, rzeczywistość, tłum. T. Hołówna, Warszawa: PIW 1982.
- WILECZEK A., Odjechany star(szy). Wizerunek ojca w socjolekcie młodzieżowym, w: Ojciec na drodze. Socjologiczne, pedagogiczne i kulturowe wymiary ojcostwa, red. M. Kątny, J. Oleszko, Ząbki: Apostolicum 2011, s. 209-232.
- WOJNECKI S., Fotografia: gwiazda podwójna kultury. Pisma z lat 1977-2004 wybrane przez Alicję Kępińską, Poznań: Akademia Sztuk Pięknych w Poznaniu 2007.

ARTYKUŁY PRASOWE WYKORZYSTANE W ANALIZIE

- (APN), „On kochał życie” wspomina Walentina Gagarina, „Przekrój” 1984, nr 2022, s. 3.
- BIJAK J., Rodzina nasza poszła w rozsypkę, „Polityka” 1979, nr 30, s. 3.
- CIEŚLA J., Gdy rodziców zostaje połowa, „Polityka” 2007, nr 29, s. 78-80.
- CZAJKOWSKA-MAJEWSKA D., Kalendarzyk dla taty. Późne ojcostwo zwiększa ryzyko pojawienia się u dzieci schizofrenii, „Polityka” 2002, nr 28, s. 68-69.
- CZUBKOWSKA S., JĘDRZEJCZAK A., Czekaj tatka na latka, „Przekrój” 2006, nr 3185, s. 22-27.
- DANIELEWICZ J., Dwieście wykrzykników, „Polityka” 2009, nr 28, s. 92-93.
- (Opr. red.), Dzieci o swoich sławnych rodzicach, „Przekrój” 1989, nr 1868, s. 16.
- KOŁODZIEJCZYK M., Krwawy Harlequin, „Polityka” 2004, nr 19, s. 90.
- KOŁODZIEJCZYK M., Krzyk zza ściany, „Polityka” 2003, nr 40, s. 20.
- LIS T., Ojciec nie leń się, „Polityka” 2007, nr 32, s. 119.
- Mój ojciec Ksawery Pruszyński. Z córką pisarza rozmawia Roman Samsel, „Przekrój” 1988, nr 2222, s. 10-11.
- NOWAKOWSKA E., Co wyrasta ze zdradzonego chłopca, „Polityka” 1999, nr 4, s. 68.
- PIECZARA I., Szansa dla nieplodnych mężczyzn. Rozmowa z andrologiem, „Przekrój” 1983, nr 1994, s. 20.
- PIETKIEWICZ B., Żony Krzysztofów B, „Polityka” 2008, nr 38, s. 16-18.
- PIETKIEWICZ B., Dziecko istota seksualna, „Polityka” 2007, nr 5, s. 78-80.
- PIETKIEWICZ B., Sam miód, „Polityka” 2006, nr 36, s. 108-113.
- PIETKIEWICZ B., Córka zmarnotrawiona, „Polityka” 2004, nr 48, s. 91-93.
- PIETKIEWICZ B., Taki mógłby być tata, „Polityka” 2004, nr 16, s. 100-102.
- PIETKIEWICZ B., Córki zza firanki, „Polityka” 2003, nr 41, s. 90-92.
- PIETKIEWICZ B., Polka z matką, „Polityka” 2002, nr 10, s. 3-9.
- PIETKIEWICZ B., Mała skaza – wielki dramat. Nieodporni, „Polityka” 2000, nr 28, s. 70-72.
- PODGÓRSKA J., Powrót monstrum, „Polityka” 2004, nr 7, s. 82-84.
- RADZISZEWSKA I., Tata w latach, „Polityka” 2003, nr 46, s. 84-87.
- Rozgrywka. Ewa Nowakowska rozmawia z dr Marią Gdowską-Wilińską, „Polityka” 1983, nr 24, s. 6.
- SZULC A., W piekle ojców robi się tłoczno, „Przekrój” 2009, nr 3322, s. 22-24.
- SZULC A., Ojciec u Salomona, „Polityka” 2002, nr 40, s. 82-83.
- WACHOWICZ B., Harcerze Rzeczypospolitej. Dom, który żył Polską, „Przekrój” 1982, nr 1937, s. 10-11.
- WINNICKA L., „Kiedy zaczyna się człowiek”, „Przekrój” 1987, nr 2180, s. 16.
- WOŹNIAK O., Wszystko o twoim ojcu, „Przekrój” 2008, nr 3287, s. 44.
- WOŹNIAK O., Dobrze wychowani rodzice, „Polityka” 2005, nr 37, s. 50.
- ZADRZYŃSKA E., Wstyd, „Polityka” 1980, nr 5, s. 6-7.

SEMANTYCZNE I WIZUALNE MODELE „NOWEGO OJCOSTWA”
UPOWSZECHNIANE W PUBLIKACJACH „PRZEKROJU” I „POLITYKI”

Streszczenie

Tematem artykułu jest odtworzenie semantycznych i wizualnych modeli „nowego ojcostwa” na podstawie publikacji tygodników opiniotwórczych „Przekroju” i „Polityki” z lat 1979-1989 oraz 1999-2009. Modele semantyczne „nowego ojcostwa” zostały scharakteryzowane z uwzględnieniem następujących wymiarów: wymiar aksjologiczny, wymiar cech osobowości, wymiar poczucia identyfikacji zbiorowych, wymiar umiejętności i nabytych cech oraz wymiar aktywności. Modele wizualne to wzory i odniesienia wizualne, działające kreując na jednostki i całe zbiorowości. W analizach własnych wykorzystano następujące techniki badawcze: analizę pól semantycznych przekazów tekstowych oraz analizę zawartości i analizę semiologiczną fotografii prasowych. Zaprezentowane modele wpisują się w nurt przemian modelu ojcostwa we współczesnych społeczeństwach.

Słowa kluczowe: semantyczne modele „nowego ojcostwa”; wizualne modele „nowego ojcostwa”; analiza pól semantycznych; analiza zawartości; analiza semiologiczna; tygodniki opinii.

SEMANTIC AND VISUAL MODELS OF “NEW FATHERHOOD”
PRESENTED IN THE PUBLICATIONS OF WEEKLY MAGAZINES
“PRZEKRÓJ” AND “POLITYKA”

Summary

The subject of this article is the re-creation of semantic and visual models of “new fatherhood” on the basis of publications in the opinion-forming weekly magazines “Przekrój” and “Polityka” from the years 1979-1989 and 1999-2009. The semantic models of “new fatherhood” were characterised taking into account the following dimensions: the axiological dimension, the personal-characteristics dimension, the collective-identity dimension, the skills and acquired-features dimension and the activity dimension. Visual models are visual patterns and references which shape individuals and entire communities. In his analysis the author used the following research techniques: the analysis of semantic fields of texts and the content analysis and semiotic analysis of press photographs. The presented models are part of the trend in which we can observe how the model of fatherhood is changing in contemporary societies.

Key words: semantic models of “new fatherhood”; visual models of “new fatherhood”; analysis of semantic fields; content analysis; semiological analysis; opinion-forming weekly magazines.